

سیاست خارجی و روابط بین الملل در فقه اسلامی

■ دکتر حبیب الله عظیمی ■

دانشیار پژوهشی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ایران

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست نویسی
یادداشت
یادداشت
موضوع

عظیمی، حبیب‌الله، ۱۳۴۱-
سیاست خارجی و روابط بین‌الملل در فقه اسلامی / حبیب‌الله عظیمی.
تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی، ۱۴۰۳.
۴۸۰ ص.
۹۷۸-۹۶۴-۴۳۹-۹۰۶-۰
فیبا
کتابنامه: ص. ۴۰۰ - ۴۲۴.
نمایه.
اسلام و روابط بین‌المللی (فقه)
Islam and international relations (Islamic law)

اسلام و سیاست
Islam and politics
اسلام و دولت
Islam and state
انتشارات بین‌المللی الهدی
BP۱۹۸/۶
۳۹۷/۳۷۹
۹۷۱۴۳۲۷

شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

سیاست خارجی و روابط بین‌الملل در فقه اسلامی

ترجمنده: دکتر حبیب‌الله عظیمی
دانشگاه پژوهشی سازمان اسناد و کتابخانه ملی
ج.ا.ایران
طراح جلد: سیدایمان نوری نجفی
صفحه‌آرا: مهدی فلاح
ناشر: مؤسسه فرهنگی و انتشارات بین‌المللی الهدی
نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۳ هـ. ش
شمارگان: ۱۰۰۰
قیمت: ۴۷۰۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۳۹-۹۰۶-۰
نشانی: تهران، خیابان ولی عصر (عج)، تقاطع فاطمی،
شماره ۱۹۳۸

کدپستی: ۱۴۱۵۸۹۴۸۵۷
تلفن: ۰۲۱.۸۸۹۳۴۳۰۳.۸۸۸۹۵۰۰۳
نمابر: ۰۲۱.۸۸۹۰۲۷۲۵

کلیه حقوق این اثر متعلق به «ناشر» می‌باشد.

مؤسسه فرهنگی، هنری و انتشارات بین‌المللی الهدی
Alhoda International, Cultural, Artistic
and Publishing Institution
مؤسسه الهدی الثقافية و الفنية للنشر الدولي
Tehran - P.O.Box: 1415894857
www.alhoda.ir
Tel: +98 21 88895003 - 88934303

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه ناشر
۱۵	سخن نخست
۱۹	پیشگفتار

۲۵	■ بخش اول: کلیات
۲۷	فصل اول: کلیات تحقیق
۲۷	مقدمه
۲۸	۱. مسأله پژوهش
۲۹	۲. فرضیه های پژوهش
۲۹	۳. اهداف پژوهش
۳۰	۴. روش تحقیق

۳۱	فصل دوم: تعاریف مفهومی و مباحث مقدماتی
۳۱	۱. تعریف کارآمدی
۳۲	۲. تعریف فقه
۳۲	۲-۱. تعریف لغوی فقه
۳۵	۲-۲. تعریف اصطلاحی فقه
۳۷	۳. فراگیری فقه در ابعاد مختلف زندگی
۳۹	۴. تعریف سیاست
۴۰	۵. سیاست در اسلام
۴۴	۶. قلمرو دین: رابطه بین دین و سیاست

۴۷	۷. فقه سیاسی
۵۲	۸. جایگاه فقه و تخصص
۵۴	۹. سیاست خارجی در اسلام
۵۵	۱۰. معضل سیاسی
۵۵	۱۱. مفهوم دولت
۵۹	۱۲. مفهوم ملت
۶۲	۱۳. شاخصه‌های دولت اسلامی
۶۴	۱۴. جایگاه حکومت اسلامی در فقه سیاسی
۶۵	جمع‌بندی مباحث فصل دوم
۶۷	فصل سوم: مسئولیت‌های فراملی دولت اسلامی
۶۷	مقدمه
۶۸	گفتار اول: مسئولیت‌های فراملی دولت اسلامی
۶۸	گفتار دوم: مسئولیت‌های فراملی در فقه تشیع
۷۰	۱. بررسی مفاد چند روایت
۷۱	۲. موارد یقینی و قطعی مسئولیت‌های فراملی
۷۲	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مباحث فصل سوم
۷۵	■ بخش دوم: فقه اسلامی و سیاست خارجی
۷۷	فصل اول: اصول و مبانی سیاست خارجی در فقه اسلامی
۷۷	مقدمه: سیاست خارجی از دیدگاه اسلام
۷۹	گفتار اول: مباحث مقدماتی
۷۹	۱. جهت‌گیری سیاست خارجی
۸۰	۲. سیاست خارجی دولت اسلامی
۸۰	۳. سیاست خارجی پیامبر اسلام و اصول دیپلماسی
۸۴	گفتار دوم: اصول و مبانی سیاست خارجی در فقه اسلامی
۸۴	مقدمه
۸۶	اصول و مبانی سیاست خارجی حکومت اسلامی
۸۶	۱. اصل توحید
۹۰	۲. اصل دعوت یا جهاد
۱۰۱	۳. اصل عدالت
۱۱۱	۴. اصل عزت و سیادت اسلامی
۱۱۵	۵. اصل نفی سبیل

۱۲۵	۶. اصل وفاداری و التزام به قراردادها و پیمان‌های بین‌المللی
۱۳۳	۷. اصل تولی و تبری
۱۴۴	۸. اصل همزیستی مسالمت‌آمیز و صلح
۱۵۰	۹. اصل تألیف قلوب
۱۵۷	جمع‌بندی مباحث فصل اول
۱۶۱	فصل دوم: ساز و کارهای سیاست خارجی در اسلام
۱۶۱	مقدمه
۱۶۲	۱. ساز و کارهای سیاست خارجی اسلام
۱۶۳	۲. ساز و کارهای سیاسی دیپلماتیک و مذاکره
۱۶۵	۳. ساز و کارهای اقتصادی
۱۶۸	۴. ساز و کارهای تبلیغاتی - فرهنگی
۱۷۰	۵. ساز و کارهای حقوقی: انعقاد پیمان‌ها و قراردادها
۱۷۲	۶. ساز و کارهای نظامی و دفاعی
۱۷۴	۷. ساز و کارهای سیاست خارجی پیامبر اسلام (ص)
۱۷۶	۷-۱. اعزام سفیر و نمایندگی و عواطف مخفی مستقر در کشورهای خارجی
۱۷۸	۷-۲. روابط بین‌المللی گسترده از لحاظ تجاری و سیاسی
۱۷۸	۷-۳. روابط دیپلماتیک و نمایندگی‌ها
۱۸۷	۸. تولید قدرت در دولت اسلامی و مبانی فقهی آن
۱۸۸	۹. تولید انواع قدرت در دولت اسلامی
۱۸۸	۹-۱. تولید قدرت سخت (مادی) در دولت اسلامی و شاخص‌های آن
۱۹۱	۹-۲. تولید قدرت نرم (معنوی) در دولت اسلامی و شاخص‌های آن
۱۹۳	۹-۳. تولید و اعمال قدرت از طریق ضوابط فقهی
۱۹۵	جمع‌بندی مباحث فصل دوم
۱۹۷	■ بخش سوم: فقه اسلامی و روابط بین‌الملل
۱۹۹	فصل اول: مباحث مقدماتی
۲۰۰	گفتار اول: تعاریف مفهومی
۲۰۰	۱. روابط بین‌الملل، حقوق بین‌الملل و سیاست خارجی
۲۰۲	۲. نظام و مکتب‌های روابط بین‌الملل
۲۰۳	۳. مروری بر عمده‌ترین اندیشه‌ها و گرایش‌های روابط بین‌الملل
۲۰۵	۴. انواع روابط بین‌الملل و عناصر و عوامل آن
۲۰۶	۵. انگیزه‌های ایجاد روابط بین‌الملل

۲۰۷	۶. فقه روابط بین الملل
۲۱۰	۷. تمایز فقه روابط بین الملل از دانش بین الملل
۲۱۴	۸. تمایز فقه روابط بین الملل از حقوق بین الملل اسلامی
۲۱۵	گفتار دوم: دولت اسلامی و روابط بین الملل
۲۱۵	۱. روابط بین الملل و دولت اسلامی
۲۱۵	۲. سیاست گذاری خارجی دولت اسلامی در روابط بین الملل
۲۱۷	۳. گذر از تناقضات دولت اسلامی در روابط بین الملل
۲۱۹	گفتار سوم: فقه اسلامی و اصول بین الملل
۲۱۹	مقدمه
۲۲۲	۱. اصول روابط بین الملل
۲۲۳	۲. پیدایش روابط بین الملل اسلامی
۲۲۴	۳. مشروعیت روابط بین المللی در فقه اسلامی
۲۲۸	۴. روابط بین الملل در نگاه فقه های اسلام و اندیشمندان
۲۳۰	۵. اصول کلی روابط بین الملل در اسلام
۲۳۱	جمع بندی مطالب فصل اول
۲۳۳	فصل دوم: اصول حاکم بر روابط بین المللی در فقه اسلامی
۲۳۳	مقدمه: اصول و مبانی روابط بین الملل در اسلام
۲۳۴	۱. اصول کلی حاکم بر روابط بین المللی در فقه اسلامی
۲۳۷	۲. تفصیل اصول حاکم بر روابط بین المللی در فقه اسلامی
۲۳۷	اصل ۱. احترام به آزادی انسان ها و پاسداشت و تقویت کرامت انسانی در تعاملات بین المللی
۲۳۷	۱-۱. کرامت انسانی
۲۳۸	۱-۲. مبانی فقهی کرامت انسانی
۲۴۰	۱-۳. احترام به آزادی و برابری اولیه انسان ها
۲۴۲	اصل ۲. تعامل با واحدهای بین المللی یا به رسمیت شناختن آنها
۲۴۳	۱-۲. مبانی فقهی اصل تعامل با سایر ادیان و نگرش ها
۲۴۷	اصل ۳. همزیستی مسالمت آمیز و تعامل با دیگران از هر ملیت و مذهب
۲۴۸	۱-۳. ادله فقهی اصل تعامل با دیگران از هر ملیت و مذهب
۲۵۳	اصل ۴. رفق و مدارا و نفی اساس خشونت
۲۵۴	۱-۴. تضاد خشونت بامبانی اندیشه سیاسی اسلام
۲۵۵	۲-۴. مبانی فقهی اصل رفق و مدارا و نفی خشونت
۲۶۴	۳-۴. رابطه اصل رفق و مدارا با اصل قاطعیت و عدم تسامح
۲۶۶	اصل ۵. مقابله به مثل در حد مجاز در صورت مسدود بودن راه های دیگر

۲۶۷	۵-۱. مبانی فقهی اصل مقابله به مثل
۲۷۱	اصل ۶. لزوم تعاملات سیاسی و بین‌المللی بر اساس قواعد اخلاقی
۲۷۲	۶-۱. ادله فقهی ضرورت عمل به اصول و مبانی اخلاق در روابط بین‌الملل
۲۷۴	۶-۲. رعایت اصول اخلاقی در جنگ
۲۷۷	اصل ۷. گفتگو برای حل مسائل با رعایت احترام متقابل در تعاملات بین‌الملل
۲۷۷	۷-۱. گفتگو در تعاملات بین‌المللی
۲۷۸	۷-۲. مبانی فقهی گفتگو در اسلام
۲۷۹	۷-۳. رعایت احترام متقابل در تعاملات بین‌الملل
۲۸۰	۷-۴. مبانی فقهی اصل لزوم احترام متقابل در روابط بین‌الملل
۲۸۵	جمع‌بندی مباحث فصل دوم
۲۸۹	فصل سوم: رابطه دولت اسلامی با دیگر دولت‌ها در فقه اسلامی
۲۸۹	مقدمه
۲۹۰	گفتار اول: مباحث مقدماتی
۲۹۰	۱. تمایز دولت و ملت و رابطه بین آنها
۲۹۱	۲. مفهوم کشور
۲۹۲	۳. بررسی جایگاه ملت‌ها در تعاملات بین‌المللی
۲۹۳	۴. تقسیم‌بندی کشورها در تعاملات بین‌المللی
۲۹۵	۵. چگونگی شناسایی و به رسمیت شناختن کشورهای دیگر
۲۹۷	۶. مقتضیات و محدودیت‌های دولت اسلامی در تعاملات بین‌المللی در دوران مدرن
۳۰۵	۷. منافع و مسئولیت‌های ملی دولت اسلامی
۳۰۶	۸. نقد و نظر و تأمل
۳۰۷	۹. نتیجه‌گیری و نظر نگارنده
۳۰۷	گفتار دوم: دارهای سه‌گانه (دارالاسلام، دارالکفر و دارالحرب)
۳۰۷	۱. بررسی مفاهیم دارالاسلام و دارالکفر و دارالحرب
۳۰۹	۲. نظرات فقها در خصوص دارهای سه‌گانه (دارالاسلام، دارالکفر و دارالحرب)
۳۰۹	۲-۱. فقه‌های دوره قبل از صفویه
۳۰۹	۱. شیخ طوسی
۳۱۱	۲. علامه حلی
۳۱۱	۳. شهید اول
۳۱۲	۲-۲. فقه‌های دوره بعد از صفویه
۳۱۲	۱. محقق کرکی
۳۱۲	۲. ملا محسن فیض کاشانی

۳۱۳	۳. علامه سید محمد جواد عاملی
۳۱۳	۴. آخوند خراسانی
۳۱۴	۵. شیخ فضل الله نوری
۳۱۶	۶. آیت الله سید محمد کاظم طباطبائی یزدی
۳۱۷	۲-۳. فقه‌های دوره معاصر
۳۱۷	۱. امام خمینی
۳۱۹	۲. آیت الله خامنه‌ای
۳۲۰	۳. آیت الله منتظری
۳۲۱	۴. آیت الله یزدی
۳۲۱	۲-۴. دیدگاه برخی از فقه‌های اهل سنت
۳۲۳	۵-۲. جمع‌بندی دیدگاه‌های پنجگانه فقها
۳۲۴	۶-۲. دیدگاه مورد پذیرش کنفرانس اسلامی
۳۲۴	جمع‌بندی مباحث فصل سوم
۳۲۷	فصل چهارم: روابط دولت اسلامی با دولت‌های دیگر در عرصه بین‌الملل
۳۲۷	مقدمه
۳۲۸	گفتار اول: ارتباط با دولت‌های اسلامی (دارالاسلام)
۳۲۸	۱. روابط کشورهای اسلامی با یکدیگر
۳۲۹	۲. مبانی فقهی ارتباط با دولت‌های اسلامی
۳۲۹	۱-۲. قرآن کریم
۳۳۰	۲-۲. سنت و سیره معصومین (علیهم السلام)
۳۳۲	۳. ضرورت و فایده توسعه ارتباط میان کشورهای اسلامی
۳۳۳	۴. ملاک فقهی اتخاذ سیاست برادری با کشورهای اسلامی
۳۳۳	۵. مبانی فقهی دلالت صحیحی لفظ مسلمان
۳۳۴	۱-۵. آیات قرآن
۳۳۴	۲-۵. احادیث و روایات
۳۳۵	گفتار دوم: ارتباط با دولت‌های غیراسلامی (دارالکفر)
۳۳۵	مقدمه
۳۳۷	۱. حکم فقهی ارتباط با دولت‌های غیرمسلمان
۳۴۳	۲. حکم فقهی اولی ائتلاف دولت اسلامی با دولت‌های غیراسلامی
۳۴۵	۳. شاخص‌های عدم دشمنی کشورهای دارالکفر
۳۴۶	۴. رابطه دولت اسلامی با دولت‌های اهل کتاب
۳۴۹	۵. رابطه دولت اسلامی با دولت‌های غیر اهل کتاب (دارالکفر)

۳۵۰	۶. مجاز بودن اصل رابطه با کفار غیر حربی
۳۵۰	۷. پرهیز مسلمانان از برقراری رابطه ولایی با کفار
۳۵۱	گفتار سوم: ارتباط با دولت‌های دارالحرب و نامشروع
۳۵۱	مقدمه
۳۵۲	۱. بررسی اصل مشروعیت دولت‌های دارالحرب
۳۵۴	۲. مبانی فقهی برخورد با کافران حربی
۳۵۵	۳. لزوم هوشیاری در برخورد با کفران ستیزه‌جو
۳۵۷	۴. اصول سیاست خارجی دولت اسلامی در برابر کافران حربی
۳۵۸	۵. جمع‌بندی الگوی سنتی روابط بین‌الملل اسلامی و نقد آن
۳۵۹	۶. نقد الگوی سنتی تقسیمات سه‌گانه
۳۵۹	۷. دولت مدرن در کشورهای اسلامی معاصر
۳۶۰	۸. مواجهه تاریخی اصلاح‌گران مسلمان با نظریه دولت مدرن
۳۶۲	۹. الزامات بازسازی دولت در کشورهای اسلامی
۳۶۲	۱۰. مواجهه نظری علم و اندیشمندان مسلمان با شاخص‌های دولت جدید
۳۶۴	۱۱. جمع‌بندی نگرش اسلام به روابط مسلمانان با سایر کشورها
۳۶۵	۱۲. مصلحت‌اندیشی در روابط دولت اسلامی با دولت‌های دیگر
۳۷۱	جمع‌بندی مباحث فصل چهارم
۳۷۷	فصل پنجم: روابط دولت اسلامی در عصر حاضر
۳۷۷	مقدمه
۳۷۸	۱. الگوی مدرن روابط بین‌الملل اسلامی: رویکرد بشردوستانه جهانی
۳۸۰	۲. ظرفیت فقهی گسترش مرزهای راهبردی دولت اسلامی
۳۸۳	۳. تأثیر اسلام سیاسی بر روابط بین‌الملل در نیم قرن اخیر
۳۸۵	۴. روابط بین‌الملل جهان اسلام در عصر حاضر
۳۸۸	۵. روابط دولت اسلامی با سازمان‌های بین‌المللی
۳۹۱	۶. روابط بین‌الملل اسلامی و روابط با غرب و اسرائیل
۳۹۲	۷. روابط بین‌الملل در ایران پس از انقلاب
۳۹۴	۸. اصول روابط خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۳۹۵	جمع‌بندی مباحث فصل پنجم
۴۰۰	منابع و مأخذ
۴۲۵	نمایه اعلام
۴۳۶	نمایه واژه‌ها و اصطلاحات

مقدمه ناشر

با گشوده شدن افق‌های جدید و گسترده در فقه، به‌ویژه در حوزه سیاست خارجی و روابط بین‌الملل، ضروری است پیرامون مباحث مورد نیاز کشور و دولت اسلامی در فضای بین‌الملل، موضع فقه اسلامی به گونه‌ای تبیین گردد که تناسب و تطابق آن با مباحث جدید علوم سیاسی و حقوق بین‌الملل در دنیای مدرن مطابق با شرایط و مقتضیات روز قابلیت انطباق داشته باشد و ابعاد گوناگون آن را دربرگرفته باشد؛ چراکه شناخت موضع اسلام و فقه اسلامی در این موضوع هم به فهم بهتر این مباحث کمک مؤثری خواهد کرد و هم تکلیف دولتمردان و سیاستمداران مسلمان را روشن خواهد کرد تا در محدوده مرزهای راهبردی اسلام بتوانند مناسبات خارجی و بین‌المللی خود را طراحی و تنظیم و اجرا کنند.

به‌ویژه در شرایطی که با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و پایداری حکومت اسلامی بیش از چهار دهه و حفظ استقلال سیاسی و اقتصادی و نظامی و تداوم مبارزه با سلطه‌طلبی قدرت‌های استعماری و راه‌افتادن نهضت مبارزه با سلطه و استعمار در کشور، نظام سیاسی جهان با ظهور پدیده «بیداری انسانی» و نهضت‌های آزادی‌بخش

و ظهور پدیده «مقاومت و ایستادگی در برابر ظلم و ستم و در مقابل کشتار و تجاوز غاصبان و ظالمان» بالاخص در کشورهای اسلامی مواجه گردید.

با بر هم خوردن معادلات جهانی ارتباطات بین‌الملل برای استعمارگران و سلطه‌طلبان در دوره معاصر، توطئه‌ها و دسیسه‌های استعمارگران برای از بین بردن نهضت‌های آزادی‌بخش و سرکوب بیداری ملت‌ها بیشتر و پیچیده‌تر شد. در چنین شرایطی لازم است تا با مطالعه دقیق منابع فقهی، روایی و تفسیری، راهکارهای نیافته عمیق، گسترده و متنوعی را ارائه نمود تا دولت اسلامی بتواند مطابق با شرایط مختلف سیاسی و بین‌المللی، از راهکارهای متنوع فقهی استفاده کند.

لازم است که موضع فقه اسلامی در قبال ارتباط با سایر دولت‌ها و حکومت‌ها تبیین شود و مشخص شود که آیا دولت اسلامی اجازه دارد به جز کشورهای مسلمان با غیرمسلمانان (که با اسلام دشمنی ندارند و با معاندان همکاری نمی‌کنند) نیز روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برقرار کند؟ و اگر انعقاد پیمان‌ها و برقراری روابط، زمینه سلطه بیگانگان بر سرزمین‌های اسلامی را فراهم کند، موضع حکومت اسلامی چه باید باشد؟ این کتاب، پژوهشی است که در آن، دیدگاه فقه اسلامی و بطور خاص فقه شیعه در عرصه سیاست خارجی و ارتباطات بین‌الملل همراه با بیان دلیل و استدلال ارائه شده و حاصل پژوهش عمیقی است که در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ در قالب طرح پژوهشی در دانشگاه مذاهب اسلامی انجام شده است و پژوهشگر آن دکتر حبیب‌الله عظیمی، دانش‌آموخته فقه و حقوق اسلامی از دانشگاه فردوسی مشهد مقدس در مقطع دکتری به سال ۱۳۸۱ است. وی بیش از سه دهه در کتابخانه ملی ایران مشغول تحقیق و در دانشگاه‌های مختلف کشور مشغول تدریس در دو گرایش فقه و حقوق اسلامی و مطالعات نسخه‌شناسی و نسخه‌پژوهی بوده است و آثار متعددی در این دو گرایش موضوعی از وی منتشر شده است.

مباحث کتاب در ۳ بخش ارائه شده است: بخش اول: کلیات مشتمل بر ۳ فصل؛ بخش دوم: فقه اسلامی و سیاست خارجی مشتمل بر ۲ فصل؛ بخش سوم: فقه اسلامی

و روابط بین الملل شامل ۵ فصل است.

در این کتاب، اصولی مورد بحث قرار گرفته که به نحوی راهنمای تبیین چارچوب عملکرد سیاست خارجی دولت‌های اسلامی هستند. همچنین اصولی که در اسلام و در فقه اسلامی در جهت تنظیم روابط بین الملل مطرح شده و رابطه دولت اسلامی با دیگر دولت‌ها در حوزه بین الملل و در عصر حاضر همراه با دلّۀ عقلی و نقلی متعددی مورد بحث قرار گرفته است. اصول نه گانه‌ای که در بخش نخست از کتاب مورد توجه قرار می‌گیرند به نحوی چارچوب عملکرد سیاست خارجی دولت اسلامی را راهنمایی می‌کنند. اصولی که در اسلام در جهت تنظیم روابط بین الملل مطرح شده، در بخش دوم این کتاب در ۷ اصل مورد بحث قرار گرفته است. اصول سیاست خارجی حکومت اسلامی از مجموع آیات قرآنی ناظر به روابط خارجی و احادیث و روایات و دیدگاه فقهاء به دست می‌آید؛ و اصل مهمی که حاکم بر دیگر اصول است، اصل پایبندی به موازین شرعی است.

برخی از مباحث مطرح شده در فصول مختلف کتاب عبارتند از: مسئولیت‌های فراملی دولت اسلامی؛ اصول و مبانی سیاست خارجی در فقه اسلامی؛ سازوکارهای سیاست خارجی در اسلام؛ اصول کلی روابط بین الملل در اسلام؛ رابطه دولت اسلامی با دیگر دولت‌ها در فقه اسلامی و در حوزه بین الملل؛ روابط دولت اسلامی در عصر حاضر. در انتهای هر فصل از فصول کتاب، مطلبی تحت عنوان «جمع بندی مباحث فصل» نگاشته شده و در این جمع بندی، دستاوردهای مباحث فصل به اختصار و چکیده وار تبیین شده تا اگر مطالعه کننده بخواهد مرور کوتاهی بر مباحث فصل داشته باشد، با مطالعه این جمع بندی به سیر مباحث تفصیلی تدوین شده در آن فصل آگاهی یابد. امید است انتشار این اثر توسط مؤسسه فرهنگی و انتشارات بین المللی الهدی، گامی در جهت تبیین مواضع اسلام و فقه اسلامی در مباحث مختلف سیاست خارجی و روابط بین الملل باشد و برای پژوهشگران این حوزه مطالعاتی مفید و مثمر ثمر باشد.

مهدی فیاضی

مدیر عامل مؤسسه فرهنگی و انتشارات بین المللی الهدی

سخن نخست

استخراج قابلیت‌ها، جاذبه‌های کاربردی عملی و عینی فقه که برآمده از متن اندیشه دینی است، نشان می‌دهد که فقه، تنها دانشی استنباطی نیست که مطرح شود و فراموش شود، بلکه یک اصل مترقی در مدیریت حقیقت واحدی است که جهان را به ید قدرت خود اداره می‌کند و منابع و رهنمون‌هایی را برای بهره‌مندی بشر از تنعمات و تعینات بجای گذاشته است.

تعقید و پیچیدگی امروز نظام بین‌الملل (آن هم با عقیده‌ها و مذاهب متعدد)، مقتضای الگویی ممتاز و متفاوت برای برون رفت از شاهراه بن بست‌های مکاتب و نحله‌های فکری و عقیدتی است. استخدام فقه کاربردی در مواجهه با جهان پیچیده و حتی در مسیر رابطه‌مندی با جهان معاصر، ایده جاذب و پراهمیتی است که با وجود جهان شمول بودن دین مقدس اسلام به عنوان یکی از اصول پذیرفته شده در میان متکلمان مسلمان، همواره مورد بحث و تحلیل بوده به گونه‌ای که همزیستی مسالمت‌آمیز و احترام متقابل مردم دنیا با همه اختلافات نژادی، فکری و دینی، یک ضرورت جامعه بشری و مورد توجه و اهتمام دین مقدس اسلام است.

به رسمیت شناختن کشورهای دیگر و مرزهای جغرافیایی و نوع حکومت آنان و محترم شمردن سازمان های بین المللی و نیز ادیان و مذاهب مختلف و ارزش های آنان و احترام به قراردادهای بین المللی، عهدنامه ها و پیمان ها و همکاری با آنها و پرهیز از آشوب، هرج و مرج، فتنه، بی نظمی، بی قانونی و افسار گسیختگی در روابط بین الملل و به عبارت دیگر حفظ نظام زندگی مسالمت آمیز بین المللی و جهانی، مطلوب و هدف مقدسی است که دین و فقه اسلامی از آن حمایت می کند. این فرمایش رسول خدا (صلی الله علیه و آله) که می فرماید: «لولا ان الغیر لا یقتل...»، حکایت از آن دارد که رسول خدا (ص) به قوانین بین المللی احترام می گذارد؛ نامه ها، معاهدات و پیمان های رسول خدا (ص) با امپراطوران ایران و روم، قبطیان مصر، هرقل، پادشاه حبشه و یمن و بزرگان قبایل و... همگی حکایت از این موضوع مهم دارد.

کتاب «مکاسب» شیخ اعظم انصاری که نمونه ای از نوع نگاه فقه قویم اسلامی به نوع قراردادهاست و معاملات را به معنی اعم مورد بحث قرار داده (نه خصوص خرید و فروش)، هرگز در شرایط عقد، متقاعین، عوضین و شرایط شرط و التزام، نامی از مسلمان یا غیر مسلمان بودن امضاکنندگان قرارداد نکرده است، زیرا این مسلک فقه اسلامی است که هر قرارداد بین دو شخص حقیقی یا حقوقی با قطع نظر از قومیت و دین و نژاد و سرزمین، حجّت و معتبر بوده و باید به آن ملتزم و متعهد بود، چه آنکه طرفین قرارداد مسلمان یا غیر مسلمان یا یکی مسلمان و دیگری غیر مسلمان باشد؛ در واقع شیخ اعظم انصاری، اصول و ضوابط حاکم بر تمام قراردادها اعم از فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، نظامی و اقتصادی را بیان کرده است و همانطور که در این قراردادها مرد یا زن بودن و جنسیت تاثیری ندارد، مسلمان و غیر مسلمان بودن و شرقی و غربی بودن نیز بی تاثیر است و آنچه مهم است احترام متقابل است.

البته باید توجه داشت که آنچه در «مکاسب» یا «جواهرالکلام» و سایر کتاب های فقه استدلالی آمده است، تمام مسایل و احکام آنها نیست، ولی شرایط عامه همان است که در این آثار آمده است.

اثر حاضر با موضوع «سیاست خارجی و روابط بین الملل در فقه اسلامی» به قلم توانای دانشمند فرهیخته، استاد حبیب‌الله عظیمی تدوین یافته که در استمرار بزرگداشت خدمات علمی سلسله فقها و عالمان دینی سلف از جمله ملا محمد علی و ملا غلامرضا آرانی از سوی دست اندرکاران کنگره ملی محققان آرانی، ضمن تکریم شخصیت این محقق فاضل و فرهیخته ارجمند، به عنوان نگارشی سودمند و تراوش یافته از اندیشه‌ای بلند در جهت تبیین ضوابط حاکم بر روابط مسلمانان با دیگر ملت‌ها با رویکردی جدید و نگاهی دقیق و هوشمندانه به برخی قواعد فقهی واقع شد تا تدوین و انتشار این اثر مطلوب، فتح بابی برای پژوهشگران این عرصه باشد.

بدون تردید پدیدآورنده این پژوهش که سابقه دیرینه‌ای در حوزه کتاب‌شناسی دینی و دسترسی به منابع اولیه نسخه‌های خطی علمای سلف (فقها و متکلمان نام‌آور) داشته، هم یک خلاق جدی و تاریخی را به حکمرانان یادآور می‌شود و هم یک ذهنیت نادرست تحجرگرایی نسبت به استنباطات عقلی و شرعی را محکوم می‌نماید و از سوی دیگر به تبیین کلید واژه‌هایی می‌پردازد که احکام جهان شمول دینی را در تراز جهانی به منظور ارتباط بیشتر و تعامل مطلوب با جگه‌نگی بهره‌مندی بهتر از مناسبات جهانی به نمایش می‌گذارد.

از خدای متعال توفیق هر چه بیشتر، سلامتی و عافیت کامل برای این مجاهد علمی و جانباز دفاع مقدس که در عین تحمل رنج بدنی با روحی بلند و متعالی در عرصه علم و تحقیق خوش درخشیده، مسئلت داشته، امید که در آینده نیز شاهد دیگر آثار فاخر قلمی استاد عظیمی باشیم.

احمد عابدی

پیشگفتار

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين، بارئ الخلاقين، باعث الأنبياء والمرسلين، ثم الصّلاه والسلام على سيدنا ونبينا حبيب إله العالمين أبي القاسم محمد (ص)، وعلى آله الطيبين والظاهرين المعصومين المكرمين الهداه المهديتين سيّما بقيّته الله في الارضين. اما بعد: با بررسی در موضوعات علوم مختلف اسلامی و تاریخ آنها مشخص می‌شود که علم فقه از گسترده‌ترین علوم اسلامی است و تاریخش از همه علوم دیگر اسلامی قدیمی‌تر است و شامل مسائل فراوانی در تمامی شئون زندگی بشر است. آنچه از مباحث فقهی در حقوق امروز مطرح است، به صورت گرایش‌های مختلف درآمده و در دانشکده‌های متعدد تدریس می‌شود. پس می‌توان گفت که فقه اسلامی بالقوه مشتمل بر رشته‌های گوناگون است.

با توجه به اینکه انسان فقط روح یا جسم نیست، بلکه مجموع روح و جسم است و باید در هر دو جنبه مادی و معنوی، کامل و سعادتمند شود، لذا مقررات و احکام دین اسلام هر دو جنبه جسم و روح را لحاظ کرده و برای تمامی نیازهای جسمی و روحی

انسان‌ها برنامه جامع ارائه نموده است و اصولاً یکی از فلسفه‌های ضرورت اجتهاد در هر دوره، استنباط احکام مرتبط با مسائل و پدیده‌های نوظهور در هر زمان و مکان از منابع فقهی توسط فقها و انعکاس و ارائه آن فتاوا به مکلفین است؛ و یکی از جنبه‌های پویایی فقه اسلامی، کارآمدی آن در ادوار تاریخی و در جوامع گوناگون و در نتیجه سهولت زندگی مسلمانان در مناطق مختلف جغرافیای جهان مطابق با شرایط روز است.

در سیاست اسلامی، هم به بعد مادی انسان و هم به بعد معنوی انسان توجه شده و جهت‌گیری سیاست به سوی نظام ارزشی است و طبعاً اداره مدبرانه امور جامعه، مستلزم آن است که کسانی که تربیت شده دین و دارای صلاحیت‌های اخلاقی‌اند، عهده‌دار امور جامعه گردند. اصولاً هدف سیاست‌مدار مسلمان، غیر از آن چیزی است که در دنیای متداول وجود دارد؛ او دنبال به دست آوردن مقام و اعتبار و مال دنیا نیست. هدف او، حفظ تعالیم اسلامی و اصلاح امور مردم است. از دیدگاه اسلام، سیاست عبارت است از مدیریت حیات انسان‌ها چه در حالت فردی چه در حالت اجتماعی برای وصول به عالی‌ترین هدف‌های مادی و معنوی.

اگرچه بخش وسیعی از مباحث فقه از زمان آغاز فقه این علم، مشتمل بر مباحث سیاسی بوده لکن این مباحث به دلایل زیادی - از جمله حاکمیت حاکمان جائردر ادوار تاریخی - جایگاه خاصی نداشته است و در ابواب مختلف فقه پراکنده بودند. در میان نوشته‌های فقهای گذشته، می‌توان در ابوابی همچون جهاد، مکاسب، ولایات، قضاوت، امر به معروف و نهی از منکر، حربه، حدود، دیات و قصاص سرنخ‌هایی از فقه سیاسی شیعه را به دست آورد. با گذشت زمان و حاکمیت سلاطین شیعه و از بین رفتن فضای تقیه در خصوص طرح مسائل سیاسی از جانب فقهای شیعه، کم‌کم اختصاص بخش خاصی از فقه به مسائل سیاسی شروع شد. برخی از فقها در این باب نیز کتاب‌هایی نوشته‌اند.

از علمای شیعه، آیت‌الله محقق نائینی کتابی به نام «تنبيه الامه و تنزيه المله» در فقه سیاسی نوشته و در آن کتاب ارزشمند، مسائل سیاسی متعدد و مخصوصاً شورا

را بحث و بررسی کرده است. از فقهای اهل سنت نیز این جوی کتابی به نام «الطرف الحکمیة فی السیاسات الرعیة» نوشته است. در دوره معاصر نیز کتاب ولایت فقیه، نوشته فقیه بزرگ شیعه حضرت امام خمینی^(ع) در مباحث فقه سیاسی اسلام است که در آن درباره رهبری اسلامی بحث می‌کند.

می‌توان گفت: «فقه سیاسی اسلام، مجموعه قواعد و اصول فقهی و حقوقی است که عهده‌دار تنظیم روابط مسلمین با خودشان و ملل غیرمسلمان عالم بر اساس مبانی قسط و عدل بوده و تحقق فلاح و آزادی و عدالت را منحصرأ در سایه توحید عملی می‌داند»^۱. مطابق با این تعریف و بر اساس آموزه‌های فقهی، چنین استنباط می‌شود که در فقه سیاسی نباید صرفاً به علم به احکام شرعی و نظرات و فتاوی فقه‌ا بسنده نمود و از نظریه‌های سیاسی، نظام‌های سیاسی، احکام حکومتی، احکام ثانویه و مسائل نوظهور و معضلات سیاسی و ارتباطات بین‌الملل غفلت ورزید، بلکه این قبیل مسائل نیز از ارکان فقه سیاسی بوده و از اهمیت بیشتری برخوردار است.

این کتاب

در این کتاب اصول سیاست خارجی و اصول روابط بین‌الملل مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. اصول سیاست خارجی، اصولی است که چارچوب رفتاری لازم را به کارگزاران نظام اسلامی ارائه می‌دهد و پایبندی به این اصول که مستند به قرآن و سنت است، وجه تمایز دولت اسلامی از دیگر دولت‌هاست.

اصول سیاست خارجی حکومت اسلامی از مجموع آیات قرآنی ناظر به روابط خارجی و احادیث و روایات و دیدگاه فقهاء به دست می‌آید؛ و اصل مهمی که حاکم بر دیگر اصول است، اصل پایبندی به موازین شرعی است.

اصولی که در بخش نخست از کتاب مورد توجه قرار می‌گیرند و به نحوی چارچوب عملکرد سیاست خارجی دولت اسلامی را راهنمایی می‌کنند، عبارتند از:

۱. شکوری، ۱۳۶۱، ج ۱: ص ۷۱.

۱. اصل توحید؛
 ۲. اصل دعوت یا جهاد؛
 ۳. اصل عدالت؛
 ۴. اصل عزّت و سیادت اسلامی؛
 ۵. اصل نفی سبیل؛
 ۶. اصل وفای به عهد و احترام به قراردادها و پیمان‌ها؛
 ۷. اصل تولّی و تبرّی؛
 ۸. اصل همزیستی مسالمت‌آمیز؛ و
 ۹. اصل تألیف قلوب.
- اصول روابط بین‌الملل: در اسلام، روابط بین‌الملل نه بر مبنای مرزهای جغرافیایی بلکه بر مبنای مرزهای عقیدتی پایه‌گذاری شده است؛ و بر همین مبنا در جهت تنظیم روابط انسان‌ها با یکدیگر از یک سو و روابط مسلمانان با یکدیگر و با غیرمسلمانان از سوی دیگر در اسلام اصولی ترسیم شده است.
- اسلام یک دین جهانی، همگانی و فراگیر است. به یک قوم و نژاد، کشور، قاره و منطقه اختصاص ندارد؛ و یک آئین بزرگ انسانی است که برای هدایت و سعادت تمام انسان‌ها و نجات بشریت آمده است. سیاست چه در سطح داخلی و ملی و چه در سطح بین‌المللی بخش مهمی در برنامه‌های راهبردی و استراتژی‌های عملی اسلام را به خود اختصاص داده است. اسلام که برای هدایت و سعادت تمام انسان‌ها آمده است، اصل داشتن ارتباط با دولت‌های غیرمسلمان را پذیرفته و بر آن تأکید کرده است. ادله عقلی و نقلی متعددی بر اصل مشروعیت روابط بین‌المللی در اسلام دلالت دارد.
- اصولی که در اسلام در جهت تنظیم روابط بین‌الملل مطرح شده است و در بخش دوم این کتاب مورد بحث قرار می‌گیرند، عبارتند از:
- اصل ۱. پاسداشت و تقویت کرامت انسانی در تعاملات بین‌المللی؛

- اصل ۲. تعامل با واحدهای بین‌المللی با به رسمیت شناختن آنها؛
- اصل ۳. تعامل با دیگران از هر ملیت و مذهب؛
- اصل ۴. رفق و مدارا و نفی اساس خشونت؛
- اصل ۵. مقابله به مثل در حد مجاز و عاقلانه، در صورت مسدود بودن راه‌های دیگر؛
- اصل ۶. لزوم تعاملات سیاسی و بین‌المللی بر اساس قواعد اخلاقی؛ و
- اصل ۷. لزوم رعایت احترام متقابل در تعاملات بین‌الملل.

تشکر و قدردانی

نگارنده برخود لازم می‌داند از عزیزان و سرورانی که در مراحل مختلف این تحقیق، از حمایت‌ها و تشویق‌هایشان دریغ ننموده‌اند، تشکر و قدردانی کنم.

۱. از حضرت آیت‌الله دکتر احمد عابدی، استاد سطح عالی حوزه و دانشگاه و دبیر علمی کنگره محققان آرانی، که کتاب بنده را بر انتشار این تحقیق تشویق و مقدمه تفریظ گونه‌ای را بر آن تدوین نموده‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

همچنین از آقای مقداد نمکی، دبیر محترم اجرایی کنگره محققان آرانی که یکی از مشوقان اصلی بنده در جهت انجام این پژوهش بوده و مراحل چاپ اثر را پیگیری می‌نمودند، تشکر می‌کنم.

۲. از رئیس پیشین محترم دانشگاه مذاهب اسلامی آقای دکتر حسین مختاری که مشوق بنده در مراحل آغازین شروع انجام این طرح در سال ۱۳۹۸ در آن دانشگاه بوده و رئیس بعدی دانشگاه آقای دکتر سید محمد حسینی که در سال ۱۳۹۹ مؤید اتمام این طرح پژوهشی (با تایید شورای محترم پژوهشی آن دانشگاه) بوده‌اند، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

۳. از همسر فداکار و مهربانم، سرکار خانم بناء درخشان که در شرایط جولان ویروس منحوس کرونا، با صبر و حوصله خاص و با صرف نظر کردن از اوقات استراحت و تفریح خود، برای انجام این پژوهش همکاری تمام نمودند و شرایط منزل را به گونه‌ای

رقم زدند که بنده با وجود مشکلات عدیده جسمی بتوانم با فراغت بال، ساعت‌های متمادی را در منزل به انجام این کار بپردازم، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

۴. از جناب آقای مهندس مهدی فیاضی مدیرعامل محترم مؤسسه فرهنگی و انتشارات بین‌المللی الهدی که از چاپ این اثر در آن انتشارات استقبال نمودند و همکاران سخت‌کوش ایشان به ویژه سرکار خانم تهمینه میرطالب‌زاده که مراحل مختلف چاپ کتاب را با جدیت پیگیری می‌نمودند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کنم.

و آخر دعوانا الحمد لله رب العالمین
حییب الله عظیمی

www.ketab.ir